

Biebbmo ja varresvuoda oahppopládna, sáme pládna

Dette er en lulesamisk oversettelse av den fastsatte læreplaneksten.
Læreplanen er fastsatt på bokmål.

Njuolgadustjála Máhttodepartementas mierreduvvam 15.11.2019.
Eksábmaårnik Máhttodepartementas mierreduvvam 29.06.2020.

Fámon 01.08.2020 rájes

Fága birra

Fága relevánssa ja guovdásj árvo

Biebbmo ja varresvuhta la guovdásj fákka ávddånahtátjít dádjadusáv bárráma ja varresvuoda aktijuodaj gaskan. Biebmon ja varresvuodan galggi oahppat plánit ja russtit biebmov ja iehtjádij siegen bárrát. Fákka galggá viehkken váj oahpppe buorebut riibbi iellemin. Fága baktu galggi oahpppe oadtjot máhtov sáme kultuvrraárbe birra manna biebbmoárbbedábe gulluji aktij luondujn ja iellemvuogijn iesjguhtik guovlojn. Danen la mávsulasj adnet sáme moallánagájt, javllamvuogijt ja subttasijt guládallamin ja aktisasjbargon. Málestit bájkálasj biebbmogálvoj iesjguhtik aktijuodajn la viehkken váj oahpppe oahppi bierggit, ja dat vaddá aj sidjij dádjadusáv makkir árvo li biebbmoregiávnájn. Biebbmo ja varresvuhta galggá liehket majen ávdedittjat álmmukvarresvuodav, biebbmoávov ja berustimev biebbmogálvoj moattebelakvuohojt ja bárrámdábijda sebrudagán. Biebbmo ja varresvuhta galggá arvusmahttet sjuggelisvuodav, aktisasjbargov ja tjadádimfámojt.

Gájka fága galggi áhpadusá árvvovuodov duohtan dahkat. Biebbmo ja varresvuhta galggá praktihkalasj bargoj, átsådime ja estetihkalasj ávddånbuktemvuogij baktu vájkkudit jut oahpppe ávddånahtti berustimev ja sjuggelisvuodav ja vissjalisvuodav. Sosiála aktijuoda baktu biebmoj russtidijn ja bárrámijin galggá fákka liehket majen ávdedimen aktisasjbargov, dádjadusáv, huvsov ja vieledimev nubbe nubbáj, ja dilev láhtjet avtaárvulasjvuohojt ja dássádussaj. Málestibme ja bárrámusá li aktijuohojt ja árvasuohojt tjanáduvvam. Diedulasjvuhta biebmoj árbbedábij ja valljudagáj moattebelakvuoda birra Sámen ja nuorttaguovlojn máhttá dádjadusáv lappit ja vaddet ienep dádjadimev ja berustimev kultuvrajs ietjá ásijn væráldin. Aktisasj referánssarámma máhti identitiehtav buorre guovlluj ávddånahttet. Biebbmo ja varresvuhta galggá liehket majen ávddånahtátjít lájittális ájádallamav, etihkalasj diedulasjvuodav ja ávdåsvásstádusá dåbdov oahppij, vaj sij máhti biebmov válljít mij sihke varresvuodav nanni ja la guoddelis. Oahppopládna la tjanádum sáme árvojda, giellaj, kultuvrraj ja sebrudakiellemij.

Guovdásj elementa

Biebmo ma varresvuodav buoredi

Málestime ja biebmoj gárvedime baktu galggi oahpppe bessat vásedit biebbmoávov ja ávddånahttet máhtov sihkaris biebmo ja varresvuoda ávdediddje biebbmoano birra. Varresvuoda oajválattjaj biebbmoráde li áhpadusá guovdátjin, ja oahpppe galggi oadtjot dádjadusáv aktijuodas biebbmoábnnasij ja varresvuoda gaskan ja ávddånahttet máhtudagáv máhtátjít válljít varres ja moattebelak biebmojt.

Guoddelis bårråmdábe ja guoddelis adno

Biebmo adno ja válljim vájkkut indivijddaj, birrasij ja værálđij gánnå viessop. Bårråmij plánim ja biebmoj russtima baktu galggi oahppe oahppat biebbmoábnasijt ja biebbmobáhtsemijt ávkástallat, ja dádjadit jut biebbmo la ráddjiduvvam ressurssa, vaj guoddelis bårråmdábijt oahppi ja sjaddi diedulasj addnen.

Biebbmo ja bårråmusá identitiehtta- ja kultuvrraåvddånbuktemin

Biebbmo- ja bårråmuskultuvrra manenagi rievddá, ja dasi vájkkudi biebbmoábnasadno, máhtto, árbbedábe ja sosiála jali åskulasj nárma ja árvo. Biebmoj russtim ja bårråma li sosiála ariená gánnå átsåt, aktan barggá ja hábbmi. Vuona ja ietjá ríjkaj biebbmokultuvraj ja kultuvralasj dåjmaj æjvvalime ávdedi moattebelakvuodav ja lasedi dádjadusáv, diedulasjvuodav ja diehtemvájnogisuodav. Návti galggi oahppe bessat vásedit bårråmåvov aktan ja dán láhkáj máhtti mijá biebbmokultuvra sihke ådåstuhteduvvat ja várajda váldeduvvat.

Fágajgasskasasj tiemá

Álmmukvarresvuhta ja bierggim

Biebbmo ja varresvuoda fágan merkaj fágajgasskasasj tiebmá álmmukvarresvuoda ja iellemháldadime ahte oahppe galggi oadtjot máhtov biebbmogálvoj ja bårråmdábij birra massta sjaddá buorre varresvuhta. Biebmo ja bårråmusáj plánima ja russtima baktu galggi oahppe oadtjot buorre dádjadusáv nasjåvnålasj biebbmorádijs. Fáhka galggá liehket manen ávdedittjat álmmukvarresvuodav ja hieredit iellemvuohkeskihpudagájt. Dat galggá aktugasj oahppáj rijbbamav åhpadit ja binnedit sosiála sieradusájt varresvuoda gáktuj. Bårråmaktijvuhta ja praktihkalasj aktisasjbarggo fágan galggá liehket manen nannitjít oahppijt iesjdåbdov ja jut dåbddi iehtjádijda li tjanáduvvam. Biebmoj russtim juohkka lágásj dálken máhttá bierggimav ja iellema rijbbamav nannit.

Guoddelis ávddånbime

Biebbmo ja varresvuoda fágan merkaj fágajgasskasasj tiebmá guoddelis ávddånbime ahte dættot sihke biebmoj buvtadibme ja biebmoj gállådibme bierriji dáhpáduvvat dakkár láhkáj ma ælla vhággin nasjåvnå jalik globála dásen, dállea jalik boahtteájgijda. Fáhka galggá vájkkudit jut oahppe sjaddi diedulattjan sihke etihkalasj ja økonåvmålasj ássjijda biebmoj buvtadime ja biebmoj gállådime birra ja biebbmoressursaj juohkemin, vaj sij máhtti vásstálattjat válljít ja ávddånahttet vuogas árvojt ja miellaguottojt. Fáhka galggá vájkkudit jut oahppe ávddånahti máhtov gáktu biebmoj åttjudibme la globála ja struktuvralasj vidjurijda tjanádum. Bierggim, biebbmoábnasij oasástallam, suverenitiehtta biebmoj gáktuj ja globála ja regionála

biebbmosihkarvuhta li guovdásj tiemá. Gå bájkálasj biebbmoressursajt árbbediedo ja guodelis luondoano vuodo milta ávkástallá, de oahppe vuojnni árvojt ja máhttelisvuodajt boahtte ájgijda.

Vuodotjehpudagá

Njálmálasj tjehpudagá

Njálmálasj tjehpudagá biebmon ja varresvuodan la buktet gaskostit fágulasj imájdallamav ja refleksjávnåv subtsasij ja ságastallamij, dágástallamij ja ávddånbuktemij baktu. Njálmálasj tjehpudagáj ávddånbuktemij biebmon ja varresvuodan vuolggá ságastallamis bårråmusáj ja biebmoj russtima birra gitta ávddånbuktet ja dágástallat ienep ja ienep komplæksa tiemájt varresvuoda, biebmoj gållådime ja biebbmosihkarvuoda birra. Majenagi hæhttuij oahppe adnet ienep fáhkabágojt gå galggi vuodustit ietjasa válljimijt, jali gå galggi fágulasj dágástallamijda sæbrrat.

Buktet tjállet

Buktet tjállet biebmon ja varresvuodan la hábbmit tevstajt majt biebmoj russtimin ja bårråmij aktijuodan adná. Buktet tjállet fágan la aj gaskostit fágulasj máhtudagáv ja máhttet ávddånbuktet vuojnojt ja válljimijt.

Tjállemtjehpudagáj ávddånahttem biebmon ja varresvuodan vuolggá buktemis tjállet álkkes oasestimtjálálvisájt ja oanegis aktiduvvam tevstajt gitta máhttet plánit ja hábbmit bagádusájt ja fálojt.

Buktet láhkåt

Buktet láhkåt biebmon ja varresvuodan la dádjadir, dálkkut ja árvustallat bagádusájt, tabellajt ja illustrasjávnåjt biebmoj russtima aktijuodan. Dasi gullu aj dádjadir ja árvustallat ájggeguovddelis fáhkatevstajt.

Låhkåmtjehpudagáj ávddånbuktem fágan vuolggá dádjadimes álkkes illustrasjávnåjt ja aktiduvvam tevstajt páhppárin ja sjerman gitta dálkkut ja lájttalisát árvustallat ienep komplæksa fáhkatevstajt, gávvusijt ja tabellajt iesjguhtik medijájn.

Buktet riekknit

Buktet riekknit biebmon ja varresvuodan la dábddåt ja adnet tállajt ja buokuldagájt voluma, dætto, stuorrudagá, tsuovkaj, oassetálla, ájge, temperaturva ja geometrijalasj gávvusij nammadusáj gáktuj biebmoj stiellima aktijuodan. Dat la aj riekknit ja árvustallat biebbmobagádusáj porsjávnåjt ja gaskostit tállajt ja tállamateriálajt gå galggá buohtastahttet jali dágástallat fágulasj ja fágajgasskasasj tiemájt. Riekknitjehpudagáj ávddånbuktem vuolggá máhttemis adnet riekta ladnja- ja dæddoavtagájt ja stiellit álkkes diagrámmajt ja tabellajt gitta buktet adnet iesjguhtiklágásj matematihkalasj

tjehpudagájt biebmoj stiellima plánimin ja tjadádimen. Ávddånbme joarkká buvtatjit stiellit ienep komplækxa tabellajt ja gávvusijt tjálalasj bargojn.

Digitála tjehpudagá

Digitála tjehpudagá biebmon ja varresvuodan la buktet adnet moattelágásj digitála ressursajt ja teknologijajt nannitjít praktihkalasj málestime tjehpudagájt. Dasi gullu aj gaskostit ja árvustallat digitála tæksta-, jiedna-, gávvá- ja filmmafíjlajt ma fáhkaj guosski ja li luohedahtte. Digitála tjehpudagáj ávddånahtttem biebmon ja varresvuodan vuolggá buktemis adnet digitála ressursajt diedojt åtsåjtj, tjuovvot bagádusájt ja ávddånbuktet fáktájt, gitta buktet adnet moattelágásj digitála ressursajt váj lájttálisát árvustallá diedojt iesjguhtiklágásj medijájn ja subtsastit fágalasj refleksjávnåj birra. Ávddånbme máhttá aj vuolgget álkkes teknologija anos gitta adnet ienep ávddånam teknologijav biebmoj russtidijn.

Máhtudakulme ja árvustallam

4. jahkedáse máhtudakulme ja árvustallam

Máhtudakulme 4. jahkedáse manjela

Åhpadusá ulmme le oahppe galggá máhettet

- tjuovvot buorre hygiena prinsihpjat biebmoj russtima aktijuodan
- adnet vædtsagijt, ladnja- ja dæddoavtadagájt ja álkkes teknikhkaj biebmoj russtima aktijuodan
- dåbddåt mágstijt biebmon ja imájdallat manen ulmutja vásedi mágstajt iesjguhtik láhkáj
- subtsastit ma li varres ja moattebelak biebmo dåbddomerka ja manen da li ájnnasa varresvuohhtaj
- sæbrrat bájkálasj biebbmogálvoj ávkástallamij ja biebmoj sjattadibmáj
- ávkástallat bájkálasj biebbmogálvojt biebmoj russtidijn ja ávddånbuktet buvtadimriggasa lahtasijt biebbmogálvos gitta njálmmáj
- várajda válldet biebmov, tjielggit manen la ájnas dav dahkat ja subtsastit árbbedábálasj vuogij birra gáktu giehtadallat orgánalasj bátsidisájt
- tjadádit bárråmusájt dållågátten ja ietjá árbbedábálasj saijin ja subtsasij baktu reflektierit sihkarvuoda birra ja luondo vieledusá birra
- russtit álkkes ja moattebelak bárråmusájt ja ságastallat bárråmdábij birra dáttja ja sáme kultuvran ja ietjá kultuvrajn, ja man ájnas la iehtjádíj siegen bårråt

Åhpadattij árvustallam

Åhpadattij árvustallam galggá viehkken ávdedit oahppamav ja fáhkamáhtudagáv ávddánahttet. Oahppe vuosedi ja ávddánahti máhtudagáv biebmon ja varresvuodan 1., 2., 3. ja 4. dásen gå biebmov russtiji, ja gå ságastalli gáktu biebbmoválljim ja bárråmusá máhtti vájkkudit mijá varresvuohojt ja værálđij gánnå viessop. Åhpadiddje galggá dilev láhtjet oahppijoassálásstemij ja arvusmahttet oahppammiellaj moattebelak, praktihkalasj dahkamusáj baktu gievkanin ja ietjá vuogas oahppamarienájn. Åhpadiddje ja oahppe galggi ságastallat oahppij ávddánime birra biebmon ja varresvuodan. Oahppe galggi bessat gæhettjaladdat. Dajna máhtudagájn mav oahppe vuosedi, galggi bessat moalgget majt ietjasij mielas bukti, ja majt buorebut nahki gå ávddála. Åhpadiddje galggá bagádallat ienep oahppama gáktuj ja åhpadimev hiebadit navti váj oahppe bessi bagádallamij milta vijdedit ietjasa máhtudagáv russtit árbbedábálasj bárråmusájt ma li vuodon varresvuohojt ja gáládime diedulasjvuohojt.

7. jahkedáse máhtudakulme ja árvustallam

Máhtudakulme 7. jahkedáse manjela

Åhpadusá ulmme le oahppe galggá máhttet

- adnet ræjdojt, vuodoteknikhajt ja biebmoj russtima metåvdåjt váj stielli sihkaris ja guoddelis biebmov mij vaddá vuodov buorre varresvuohojt
- adnet dåbdudagájt åtsådittjat ja árvustallat biebmo mágstijt ja tekstuvrav ja åtsådit biebmoj bårddemav lihttáj guossodibmáj
- dábdddåt ja gávvudit vuodomájstijt ja åtsådit ja dágástallat gáktu mágste máhtti vájkkudit biebmoj preferánsajda ja biebmoj válljimij
- adnet bagádusájt biebmoj russtimin, aj njálmálasj, ja riekknit ja árvustallat porsjåvnåj stuorrudagáv, digitála ressursaj viehkijn ja daj dagi
- vuosedit aktijuodajt biebbmogálvoj juohkusij ja biektelisábnasij gaskan ma li ájnnasa varresvuohojt
- adnet biebmoj mierkkimav ja biebmoj ano modellajt russtitjít varres, moattebelak ja guoddelis biebbmoanov ja reflektierit ietjas válljimij badjel
- adnet digitála vœdtsagijt buohtastahtátjít ja árvvaladdat sisadnotjielggidusájt ja reklame duon dán medijájn
- várajda váldet, giehtadallat ja ávkástallat biebbmogálvoj guoddelis láhkáj
- adnet árbbediedov biebmoj gállådime birra ja reflektierit ietjas biebmoj gállådime badjel
- stiellit biebmov dálán ja ietjá árbbedábálasj biebbmostiellima arienájn ja ságastallap bárråmdábij birra gámán/låvdagoaden ja gáktu sosiála aktivuohta bárråmusán máhttá varresvuodav nannit

- stiellit biebmojt ietjas kultuvras ja ietjá kultuvrajs ja buohtastahttet biebbmogálvoj anov ja bårråmdábijt, ja reflektierit gáktu árbbedábe biebmoj vuoksjuj gulluji aktij luondujn ja iellemvuogijn iesjguhtik guovlojn

Åhpadattijن árvustallam

Åhpadattijн árvustallam galggá viehkken ávdedit oahppamav ja fáhkamáhtudagáv ávddánahttet. Oahppe vuosedi ja ávddánahti máhtudagáv biebmon ja varresvuodan 5., 6. ja 7. dásen gá russtiji, átsådi ja árvustalli biebmov ja bårråmusájt, ja gá reflektieriji tjuolmaj badjel ma guosski biebbmuj, varresvuohaj ja biebmoj gállådibmáj. Åhpadiddje galggá dilev láhtjet oahppijoassálasstemij ja arvusmahttet oahppammiellaj moattebelak, praktihkalasj dahkamusáj baktu gievkanin ja ietjá vuotas oahppamarienájn. Åhpadiddje ja oahppe galggi ságastallat oahppij ávddánime birra biebmon ja varresvuodan. Oahppe galggi bessat gæhtjaladdat. Dajna máhtudagájn mav oahppe vuosedi, galggi bessat moalgget majt ietjasij mielas bukti, ja majt buorebut nahki gá ávddála. Åhpadiddje galggá bagádallat ienep oahppama gáktuj ja åhpadimev hiebadit navti váj oahppe bessi bagádallamij milta vijdedit ietjasa máhtudagáv russtitjit guoddelis biebmov mij la vuodon buorre varresvuohaj ja jut sjaddi diedulasj gállådiddjen ja biebbmokultuvra gaskostiddjen.

10. jahkedáse máhtudakulme ja árvustallam

Máhtudakulme 10. jahkedáse manjnela

Åhpadusá ulmme le oahppe galggá máhttet

- plánit ja adnet hiebalasj vædtsagijt, teknikhkajt ja biebmoj russtima metåvdájt russtitjit sihkaris ja guoddelis biebmov mij vaddá vuodov buorre varresvuohaj
- adnet dåbdudagájt árvustalátjt biebbmogálvoj kvalitiehtav, átsådit ja kombinierit májstijt biebmo russtidijn ja buoredit bagádusájt, fálojt ja biebmoj bårddemav lihttáj guossodibmáj
- stiellit ja gæhtjaladdat ádå biebmojt bájkálasj biebbmoressursaajs
- árvvaladdat gáktu biebmo máhti buorre varresvuohaj vájkkudit ja adnet digitála ressursaít árvustalátjt ietjas bårråmusájt ja válljt varres ja moattebelak biebbmogálvojt biebmoj russtidijn
- tjielggit ja lájttálisát árvustallat tjuottjodusájt, rádijt ja diedojt biebmo ja varresvuoda birra
- lájttálisát árvustallat diedojt biebbmobuvtdime birra ja árvvaladdat gáktu gállådiddjjf fábmo máhttá vájkkudit bájkálasj ja globála biebbmobuvtdibmáj
- átsådit biebbmogálvoj dálkádakuottajt ja tjielggit gáktu biebmoj válljim ja biebmoj gállådibme máhti vájkkudit birrasij, dálkádahkaj ja biebmoj sihkarvuohaj

- adnet sáme buojkuldagájt iellij njuovvamin ja ruojvvimin, guolij sláhkkin ja filetierimin ja Ɂbuojkodit gáktu iesjguhtik ruojve ávkástaláduvvi
- åtsådit árbbedábálasj vuorkkima metåvdåjt dagu sálltim, gájkkådibme ja suovastibme iesjguhtik biebbmoguovlojn
- stiellit biebmojt ietjas kultuvras, nuorttaguovloj kultuvrajs, iemeálmukkuktuvrajs ja ietjá kultuvrajs ja buohtastahttet biebmoj árbbedábijt ja tjielggit gáktu identitiehtta ja gullevasjvuohta ávddånbuvteduvvi ja gaskostuvvi biebmo ja bárråmusáj baktu

Åhpadattij árvustallam

Åhpadattij árvustallam galggá viehkken ávdedit oahppamav ja fáhkamáhtudagáv ávddånahttet. Oahppe vuosedi ja ávddånahti máhtudagáv biebmon ja varresvuoden 8., 9. ja 10. dásen gå russtiji, åtsådi ja árvustalli biebmov ja bárråmusájt, ja gå reflektieriji tjuolmaj badjel ma guosski biebbmuj ja varresvuohta, biebmoj buvtadibmáj, válljimij ja gállådiddjjí fábmuj ja identitiehtta ja biebbmokultuvraj. Åhpadiddje galggá dilev láhtjet oahppijoassálasstemij ja arvusmahttet oahppammiellaj moatbelak, praktihkalasj dahkamusáj baktu gievkanin ja ietjá vuugas oahppamarienájn. Åhpadiddje ja oahppe galggi ságastallat oahppij ávddåname birra biebmon ja varresvuoden. Oahppe galggi bessat gæhttjaladdat. Dajna máhtudagájn mav oahppe vuosedi, galggi bessat moalgget majt ietjasa mielas bukti, ja ietjas fágalasj ávddåname badjel reflektierit. Åhpadiddje galggá bagádallat ienep oahppama gáktuj ja åhpadimev hiebadit navti váj oahppe bessi bagádallamij milta vijdedit ietjasa máhtudagáv russtitjit guoddelis biebmov mij la vuodon buorre varresvuohta ja jut sjaddi diedulasj gállådiddjen ja biebbmokultuvra gaskostiddjen.

Loahppaárvustallam

Åbbålasjkarakterra galggá gávvidit oahppe åbbålasj máhtudagáv biebmon ja varresvuoden gå ålli 10. dáse åhpadimev. Åhpadiddje galggá plánit ja dilev láhtjet váj oahppe bessi vuosedit ietjasa máhtudagáv målsudahkes vuogij majda gulluji dádjadibme, refleksjávnná ja lájttális ájádallam iesjgejga dilijn. Åhpadiddje galggá vaddet karakterav biebmon ja varresvuoden oahppe máhtudagá milta mav la vuosedom gå praktihkalattjat ja åtsådiddje láhkáj la biebmujn ja bárråmusáj barggam. Åhpadiddje galggá vaddet karakterav biebmon ja varresvuoden máhtudagá milta mav oahppe la vuosedom gå oahppe la gaskostam máhtov ja dádjadusáv fága sisano ja aktijuodaj birra.

Árvustallamårnik

Åbbålasj árvustallam

10. jahkedáse manjela jali gå åhpadibme álli: Oahppijn galggá akta åbbålasjkarakterra biebmon ja varresvuodan.

Eksámen oahppe

10. jahkedáse manjela jali gå åhpadibme låhpaduvvá: Oahppen ij galga eksábma.

Eksámen privatista

10. jahkedáse manjela jali gå åhpadibme låhpaduvvá: Fágan ij la privatisstaårnik.